

Fakta, fortolkning og fortælling Om narrativitet og historisk videnskab

Sebastian Olden-Jørgensen

Fortid og Nutid december 2001, s. 295-305

Historikere fortolker fakta, men fortæller de også historier? Eller omvendt: Er der andet end en ubetydelig gradsforskel mellem skønlitteratur og den fagprosa, historikerne producerer? Det er spørgsmål, der er blevet akutte i forbindelse med de senere års debat om den historiske biografi og udfordringen fra postmodernismen, men som har interesse for al historisk videnskab. I dette bidrag forsøger Sebastian Olden-Jørgensen en principiel afklaring ved at reflektere over begreberne fakta, fortolkning og fortælling i deres indbyrdes forhold.

Sebastian Olden-Jørgensen, f. 1964, ph.d. i historie 1997, forskningslektor på Institut for Historie ved Københavns Universitet, hvor han pt. arbejder med emnet politisk kultur i Danmark 1500-1700. Har bl.a. skrevet *Kun navnet er tilbage. En biografi om Peter Griffenfeld* (1999), *Til kilderne! Introduktion til historisk kildekritik* (2001) og *Historien om et ritual. De danske kongekroninger fra Christian III (1537) til Christian IV (1596)*, *Transfiguration*, 3 (2001), nr. 1, s. 83-99.

Treklangen fakta, fortolkning og fortælling kan opfattes på flere forskellige måder. Man kan f.eks. se den som en variation over et gammelt tema: Historikeren og hans kendsgerninger, dvs. man kan reducere treklangen til en dualisme, nemlig dualismen mellem kildekritisk sikrede kendsgerninger på den ene side og teoretisk funderede tolkninger på den anden. I denne dualisme kommer fortællingen til kort, fordi den let fremstår som en rent ydre form, et overflødig æstetisk element, hvis det narrative ikke ligefrem ses som protovidenskabeligt eller – endnu værre – litterært. Denne opfattelse, som med en vis ret kan kaldes positivistisk eller snarere vulgærpositivistisk, artikuleres sjældent eksplicit – selvom historikeren Niels Thomsen har gjort flere gode tilløb¹ – men lurur alligevel instinktivt i baghovedet hos

mange. Den aktiveres ved kontakt med den biografiske genre, der kan forekommende skræmmende subjektivistisk og foruroligende narrativ. Det er imidlertid min tese, at den biografiske genre ikke skaber nye problemer. Den synliggør blot allerede eksisterende grundvilkår for humanistisk videnskab og historisk forskning, nemlig erkendelsens *personlige* karakter og dens *narrative* form. Derfor er debatten om den biografiske genre ikke blot en strid om den præcise grænsedragning i historievidenskabens udkant, men et spørgsmål, der berører selve fagets erkendelsesteoretiske grundlag.²

En anden opfattelse befinder sig i den modsatte ende af det videnskabs-teoretiske spektrum, og man kan jo kalde den mode-postmodernistisk i mangel af bedre. Hvor den vulgærpositivistiske position bygger sig op på

fakta og foragter eller mistænker fortællingen, tenderer den mode-postmodernistiske holdning til at drive gæk med fakta, idet den gør fortællingen eller rettere sagt fortællingerne, diskurserne, til det faste punkt, hvorfra den dømmes alt.³ Tanken synes ofte at være den, at kendsgerninger i realiteten ikke eksisterer, fordi de først undfanges i fortolkningen og fødes i fortællingen. Eller for at bruge en terminologi, der måske er mere almindelig: Fakta eksisterer ikke a priori, men konstrueres diskursivt som manifestationer af ideologi og magt. Hvor vulgærpositivisten ville sige: Giv mig dine kendsgerninger, så skal jeg se, om jeg kan acceptere din fortolkning, så siger mode-postmodernisten i stedet: Fortæl mig din historie, så jeg kan afsløre dens kontingens og ideologisk betingede vilkårlighed.

Dette er – let fortegnet og frem for alt idealtypisk tilspidset – de to reduktionistiske yderpositioner, man bør undgå, hvis man vil holde hovedet koldt og ikke give afkald på den frugtbare dynamik, der ligger i at bevare alle treklængens elementer, fakta, fortolkning og fortælling, i deres fulde dialektiske spænding. Jeg vil i den sammenhæng trække på den hermeneutiske tradition, hvis indsigter synes mig at rumme mulighed for at overvinde den positivistiske arvesynd og på samme tid svare reflekteret på den postmodernistiske udfordring.

Fakta – for meget og for lidt

Som historiker ved man, at der findes et nærmest ubegrænset antal historiske kendsgerninger, hvis objektivitet er hævet over enhver diskussion, men som heller ikke interesserer en levende mors sjæl. Samtidig må man under udforskningen af de mest brændende spørgsmål ofte kæmpe en jakobskamp for at etablere de fakta, der kan under-

bygge fortolkningen. Kildematerialet og dermed de kendsgerninger, der står til rådighed, tenderer i praksis altid til at være for fyldigt eller for sparsomt. Dette dilemma gør sig gældende i enhver historisk sammenhæng og ikke kun, som nogen vil mene, inden for de sidste tohundrede års historie, men som ofte erfares meget akut, når man arbejder med biografier. Om visse forhold er man meget vel orienteret, ja faktisk til overflod, så man ligefrem kan føle sig tynget af sin viden eller den arbejdsindsats, man føler sig forpligtet til, mens der til andre spørgsmål, som man ønsker at få besvaret, kun er alt for lidt eller alt for upålideligt kildestof. For nu at bringe et eksempel fra mit eget arbejde: Der er bevaret i hundredvis af breve til Peter Griffenfeld (1635-99), men kun et fåtal fra ham, og til al overflod koncentrerer brevene sig om hans korte tid på magtens tinde, ca. en tiendedel af hans liv.⁴

Det første problem, *embarras de richesse*, kan være reelt nok, men skal heller ikke overdrives. Man behøver ikke at nærlæse hele en statsmands embedskorrespondance for at kunne sige noget meningsfuldt om hans forvaltningsstil og flid. Ofte vil en impressionistisk analyse, selvfølgelig helst understøttet af systematiske stikprøver, være tilstrækkelig. For at blive hængende ved Griffenfeld så viste det sig, at utallige af de breve, der befinder sig i hans arkiv, havde karakter af »klientkvitteringer«, dvs. ordrige, tilsyneladende temmelig intetsigende taknemmeligheds- og loyalitetserklæringer. I realiteten drejer det sig om breve, der udtrykker en klients anerkendelse af en oftest ikke specificeret gunstbevisning samt forpligtelsen til at yde Griffenfeld en gentjeneste næste gang. Da jeg havde genkendt dette strukturelle træk, blev tilstedeværelsen af disse mange breve pludselig meningsfuld, samtidig med at det fritog

mig for en systematisk og mildt sagt trættende gennemlæsning.⁵

Det andet problem, manglen på oplysninger, ubejlejlige lakuner eller blot ekstrem asymmetri, er både praktisk og teoretisk alvorligere, for en biografi kan ikke holde til et ubegrænset antal ubesvarede centrale spørgsmål og lakoniske bemærkninger om manglende kildemateriale. Dette problem løses i praksis ofte på en af to måder: Har man rigeligt kildemateriale, lader man det stof, der nu engang står til rådighed, fylde skildringen ud og fortierer eller bortforklarer, at man faktisk er i gang med en afledningsmanøvre.

Den anden taktik, der anvendes, når kildematerialet ikke kun er skævt, men næsten fraværende, består i at supplere med almenviden og analogier. Denne fremgangsmåde er både nødvendig og tilladelig, men den rummer store farer, fordi det er så fristende at slutte mekanisk fra den viden, man *i dag* besidder, til den biograferede person. Har han f.eks. besøgt et universitet med en berømt professor, der har indskrevet sit navn i åndshistoriens kongerække, så transformeres dette faktum hurtigt til en intellektuel »påvirkning« af den biograferede. Men måske har vor helt svigtet professoren til fordel for vinstuen eller slet ikke haft forudsætningerne for at forstå professorens sande historiske betydning. Man kan hævde, at tidsånden på et givet tidspunkt blæste i en ganske bestemt retning, i hvert fald hvis man anskuer udviklingen på et par hundrede års afstand, men man har ingen sikkerhed for, at tidsånden påvirkede noget enkeltindivid på netop den måde, der svarer til en moderne historisk bevidsthed. De samme ydre omvæltninger kan tolkes vidt forskelligt, og de samme personlige oplevelser kan give sig diametralt modsatte udslag. Denne hverdagserfaring bør man ikke glemme, selv når fortvivlende kildefattigdom giver fantasien vinger.

Det, jeg plæderer for, er altså en ærlighed i omgangen med kilderne. Sproget rummer mange nuancer, hvor-

Fig. 1. Også barokken reflekterede over forholdet mellem fakta, fortolkning og fortælling, men med lidt andre begreber. I stedet for fakta ser man her til højre den nøgne sandhed (sandhedens lys) med strålende fakkell, siddende på jordkuglen og placeret under Guds altseende øje. Hun løfter helt bogstaveligt sløret for historien. I stedet for fortolkning har man til venstre historien som en livets lærerinde, der formidler sin visdom til gavn og glæde for den opvoksende ungdom. Hun er placeret under to trompeter, der symboliserer ryet og historiens hverv som forkynder af berømmelse og fordømmelse. Fortællingen har her fået form af Fader Tid, der uophørligt driver historien frem. I bunden af billedet kryber historiens overvundne fjender sammen: løgneren, widenheden og glemselen. Titeltobber fra *Theatrum Europæum*, bd. 2, Frankfurt 1637 (Det kongelige Bibliotek, Kort- og Billedsamlingen).

med man kan udtrykke de forskellige grader af skøn, sandsynlighed og usikkerhed, som omgærder erkendelsen. Man bør imidlertid holde fast ved, at der bør være et minimum af fodfæste, før man giver sig til at spekulere. Det være mig fjernt at kræve absolut sikkerhed og håndfaste beviser for hver eneste påstand. Der bør være et vidt spillerum for formodning og fortolkning, men man bevæger sig ud på et skråplan, hvis man begynder at fremsætte gæt og overvejelser, om hvilke man ærligt må tilstå, at de måske nok er mulige, men ikke sandsynliggjorte ved det mindste indicium i kildematerialet eller på anden måde.

Når jeg står så stejlt på denne detalje skyldes det, at jeg anser Aristoteles' sondring mellem historie som det virkelige og litteratur som det mulige/sandsynlige/rimelige for at være af afgørende betydning.⁶ Spændingen, alvoren og den samfundsmæssige relevans af historieforskningen står og falder med, at målet for den historiske erkendelse er sandheden forstået som det bedste bud på, hvad der virkelig skete, hvorfor det skete, og hvad det betyder for den historiske udvikling og for vor tids mennesker. Fiktion defineres på den anden side ved mulighed/sandsynlighed, og dermed menes selvfølgelig ikke naturalisme eller realisme i snæver forstand, men konsistens, overholdelse af skrevne og uskrevne regler og alle de andre elementer, der muliggør det, der med et fagudtryk, som vi skylder den engelske digter Coleridge, kaldes »the willing suspension of disbelief« (det frivillige afkald på mistro).

Når jeg tilslutter mig Aristoteles, er det bl.a. fordi, hans paradigmatiske skelnen ikke går på *formen*, men på *stoffet*. Det er emnet, det virkelige, der dybest set konstituerer historien, ikke den sproglige iklædning. Derfor er jeg også ret kold over for visse postmoder-nistiske teoretikers hoverende påvis-

ning af den historiske sagprosas karakter af litterært kunstværk eller »konstruktion«. Mit svar er: Hvad skulle det ellers være? Det er jo menneskelig kommunikation, menneskeligt sprog, det drejer sig om.

Fakta og fortolkning – *additivt eller integrativt?*

I den positivistiske tradition skelnes der skarpt mellem fakta og fortolkning: Kildekritikken leverer kendsgerningerne, der fungerer som løsrevne mosaiksten, der i princippet kan kombineres på forskellige måder alt efter problemstilling. Den videnskabelige forståelse består ifølge dette paradigme grundlæggende set af kombination i forskellige mønstre under inddragelse af relevante teorier.⁷ Også positivismen kender dog til manglende kilder og anerkender i denne situation nødvendigheden af begrundede gæt, af hypoteser. Det var det, den radikale historiker Erik Arup mente, da han 1914 skrev de berømte ord om, at historikeren skal »digte over de Kendsgerninger, der virkelig kan udsondres af Kilderne som tilforladelige, over dem alle, ikke imod dem og ikke udover dem.«⁸

Det er imidlertid højst problematisk på den måde at skille fakta og fortolkning. Skal det, man skriver, give mening for en selv eller andre, kommer man ikke uden om at vægte, vurdere og tolke, og fortolkningen er ikke en særlig fase, men en kontinuerlig, dialektisk proces, én hermeneutisk cirkelbevægelse. I den stadige vekselvirkning af spørgsmål og svar, der driver erkendelsen fremad, vil man ikke kun opleve fortolkningen som en proces, der giver mening og sammenhæng til hidtil løsrevne og meningsløse fakta, sådan som positivismen hævder. I mindst lige så høj grad erfarer man, at fortolkningen *skaber* fakta i den for-

stand, at man først får øje på dem i det øjeblik, man møder kilderne med en bestemt forforståelse, en bestemt formodning eller teori. Enhver fortolkning har altså et heuristisk potentiale, der ansporer til at stille nye spørgsmål til kilderne og åbner øjnene for nye fakta. Fakta og fortolkning kan skelnes, men de kan ikke skilles.

Derfor har Hayden White og hans postmodernistiske epigoner langt hen ad vejen ret i, at den selv samme akt, der fastslår en kendsgerning, samtidig præfigurerer den til at indgå som led i en ganske bestemt forståelse og fortælling.⁹ Når jeg med »langt hen ad vejen« tager et forbehold, skyldes det, at jeg gerne så denne temmelig strukturalistiske, til tider nærmest deterministiske forståelse af erkendelsesprocessen opblødt med lidt hermeneutisk dialektik. At definere et historisk faktum er jo ikke kun nærmest instinktivt at præfigurere det til en bestemt fortælling, men i første række at relatere det til en spørgehorisont i stadig udvikling. Denne udvikling betinges ikke kun af den litterære kreativitet, men også af den modstand, som udøves af ubelejlige eller uforståelige fakta, for slet ikke at tale om fortidens egne modstridende historier.

Det er med andre ord ikke den imponerende samling af mere eller mindre sikre fakta, der gør én til historiker, men derimod tolkningen. Denne indsigt er ikke ny, men den har en tendens til at glide i baggrunden i den daglige kamp med kilder og litteratur. Og dog må man give den engelske gentleman-historiker G.M. Trevelyan, der i 1913 stillede følgende retoriske spørgsmål, ret: *»Bør historie blot bestå i akkumuleringen af fakta om fortiden? Eller bør den også omfatte fortolkningen af fakta om fortiden? Eller, et skridt videre, bør den ikke kun være akkumuleringen og fortolkningen af faktaene, men også præsentationen af disse fakta og fortolkninger i deres ful-*

*de emotionelle og intellektuelle værdi for et bredt publikum gennem litteraturens svære kunst?«*¹⁰

Derfor består det historiske syndefald ikke i, at man vælger og vrager, spørger personligt og fortolker intuitivt. Man kan ikke sige alt om alting, men er kaldet til at vægte og tolke. Man fejler derimod, når man i sit hjertes lønkammer begår den personlige, moralske fejl at lade to og fem være lige og søger at fremstille sine resultater som sikrere og mere repræsentative, kort sagt mere faktuelle, end de er.

Langt oftere synder historikere imidlertid i den stik modsatte retning. I sin iver efter soliditet, i begejstringen for emnet og i en psykologisk naturlig trang til at gøre sig usårlig over for faglig kritik lader man sig til tider forlede til at opdygne fakta i stedet for at drive fortolkningen i bund og stille sig selv og læseren ansigt til ansigt med grænserne for sin erkendelse. Og dog kan intet fritage én for fortolkningens Jakobs kamp. Denne kamp tabes ikke, når man bevæger sig ud over det, der i snævrere og bogstaveligste forstand kan belægges med fakta og »gode« kilder, men derimod når man stopfodrer sine sagesløse læsere med halvfordøjede kendsgerninger og uforløste hypoteser i stedet for at fremlægge en afrundet tolkning, hvor de nøje udvalgte og afvejede fakta ikke skjuler de svage punkter, men tydeliggør argumentationen.

Disse forhold gør sig efter min opfattelse gældende ved al form for historisk forskning og fremstilling, men de er særlig aktuelle – særlig akutte vil nogen måske mene – i forbindelse med biografier. Biografiens genrekrav gør nemlig disse forhold synlige på en uomgængelig måde, fordi fremstillingen af et andet menneskeliv er så åbenlyst mislykket, hvis der mangler tolkning, helhedsforståelse, indlevelse, engagement og fortælling.

Fortælling – et plaidoyer for det narrative

Hermed er jeg nået til det tredje punkt, fortællingen. Er historikere dybest set historiefortællere? Den antikke definition på historie, »*rerum gestarum narratio*« (fortællingen om begivenheder/bedrifter), besvarer uden tøven spørgsmålet bekræftende, og sådan vedblev det i mange hundrede år. Jeg skal ikke fortabe mig i almen videnskabshistorie eller historiografi, men nøjes med at konstatere, at på trods af megen snak om »*the revival of narrative*« (fortællingens renæssance)¹¹ og »*the linguistic turn*« (den sproglige vending)¹², så er det mit klare indtryk, at faget som helhed her i landet stadig lever i uafklarethed. På den ene side er det evident, at historikere fortæller historier, at historien er fuld af historier, og at adskillige af dem er gode historier på en eller anden måde.¹³ Alene fagets kronologiske rygrad og tradition for diakrone analyser installerer et naturligt narrativt element i historien. Men der er også kræfter, der drager i modsat retning. I manges øjne er egentlig videnskabelig erkendelse karakteriseret ved at være systematisk i sin struktur og ikke narrativ, abstrakt i sit sprog og ikke metaforisk. Narration og metaforik forekommer med andre ord litterært, og historiefaget har gentagne gange afvist den litterære sirenesang både mht. kildemateriale, metodik og fremstilling. Det er helt symptomatisk, at fagets danske patriark, Kristian Erslev, i sit eneste rent historieteoretiske værk drog en skizofren skellen mellem videnskabelig historieforskning og litterær historieskrivning.¹⁴ Om nu lige Erslev som i en anden syndefaldsberetning skal være ophav til alt ondt, kan man med rette diskutere, men at der i dansk historieforskning eksisterer en hårdnakket tradition for koncentration om indholdet på bekostning

af formen, lader sig næppe bestride. Ganske mange synes desuden at mene, at komplicerede emner og stor viden retfærdiggør uoverskuelig, udpenslende sagprosa, mens ikke så få andre reducerer de til rådighed stående stilmidler til korte og klare sætningers staccato.

Historikere er derfor ofte utrygge ved litterære kilder, litteraturvidenskabelige teorier og narrative former, og denne utryghed bliver bestemt ikke mindre af den fornøjelse, visse postmodernistisk inspirerede teoretikere har ved at sige BØH, f.eks. gennem løsrevne Hayden White-citater om at historieskrivningen består af »*sproglige fiktioner, hvis indhold er mindst lige så meget fundet på som fundet, og hvis former har mere til fælles med deres modparter i litteraturen end i naturvidenskaberne*«. ¹⁵ Jeg skal ikke her give mig i kast med en nærmere analyse af Hayden Whites ikke altid krystalklare udtalelser, men i stedet sammenfatte min egen forståelse af det narrative elements betydning i historisk forskning og fremstilling.

Først og fremmest vil jeg understrege, at form aldrig er lige gyldig, og derfor er fortællingen heller ikke en ydre skal, et sidste finish, man smører på sin historiske erkendelse for at få det til at glide lettere ned. Fortællingen er ikke form, men indhold i den forstand, at *fortælling er fortolkning*. Fortællestrukturen, kompositionen, såvel som fortællemåden, stilen, eller med et større begreb, genren, udgør i sig selv et centralt, integreret element af fortolkningen. Af denne konstatering følger to konkrete konsekvenser: For det første bør man som historiker arbejde lige så bevidst med de narrative elementer som med de formelle argumentationsstrukturer og dokumentationen. På samme måde som man i sin argumentation bør undgå uklare eller selvmodsigende passager, bør man i komposition, stil og *plot* forsøge at

Fig. 2. Formidlere af alle slags har altid vidst at værdsætte fortællingen. I den Kristne tradition har apostle, missionærer, præster og munke fortsat Jesu egen praksis ved at give budskabet om Ham form af fortællingen om Ham og ved at genfortælle de fortællinger, Han på sin side gav til bedste for de undrende skarer. Oversat til akademisk hedder den slags »narrativ teologi«. Jesu bjergprædiken, maleri af Carl Bloch 1877 i Christian IV's bedekammer, Frederiksborg Slot (Det nationalhistoriske Museum på Frederiksborg slot).

skrive på en måde, der er et konsistent og hensigtsmæssigt udtryk for den opfattelse, man står for. For det andet

gælder denne pointe ikke kun for tekstproduktion, men også for tekstkonsumtion, dvs. for den kritiske om-

gang med sekundærlitteratur og kilder: Alle niveauer i tolkningen skal inddrages i analysen, ikke kun det dokumentariske (kildekritiske), det analytiske (argumenterne), det politiske (tendensen), men også det narrative.¹⁶

På dette punkt skylder jeg vist i al korthed at redegøre for, hvordan jeg definerer en fortælling. En fortælling er jo mere end blot en struktur med begyndelse (problem), midte (konflikt) og slutning (løsning). Man fanger heller ikke det centrale, hvis man blot opregner en række kendetegn som kronologisk struktur, sammenhængende handling med mennesket (ikke omstændighederne) i centrum, beskrivelse (i stedet for analyse), fokus på individer (i stedet for på kollektiver) og stræben efter vid og elegance i fremstillingen.¹⁷ Jeg vil i stedet læne mig op ad den franske sprogfilosof Paul Ricoeur, hvis hovedværk *Temps et récit* (1981-83) er blevet forbløffende lidt diskuteret og reciperet blandt historikere. Når jeg siger forbløffende, skyldes det, at hans teori både omfatter litteratur og historie, og at han undervejs eksplicit diskuterer Annales-skolen, Hayden White og meget andet med direkte historieteoretisk relevans.

Ricoeur definerer fortællingen som en sammenknytning eller integration på tre niveauer. For det første *knyttes enkeltbegivenheder sammen til en forståelig helhed*, til en historie. For det andet er der tale om en *sammenknytning af heterogene faktorer* så som handlende personer eller kræfter, mål, midler, interaktion, omstændigheder, uventede følger osv. For det tredje *forbinder fortællingen to tidsdimensioner*, nemlig på den ene side de enkelte episoders tid og på den anden den komposition, der koordinerer de enkelte forløb til én historie. Resultatet er en historie, som man for det første kan følge, fordi den har mål og retning, og som man for det andet kan forstå, ikke

fordi slutningen er forudsigelig, men fordi den er acceptabel i forhold til det forudgående.

At fortælle er altså allerede at forklare, men alligevel mener Ricoeur ikke, at historie bare er en særlig type fortælling, en bestemt genre. Historie udviser nemlig en epistemologisk (erkendelsesmæssig) afvigelse fra den rene fortælling i kraft af sin *eksplicitte begrebsdannelse*, sin *stræben efter objektivitet* og sin *kritiske bevidsthed* om grænserne for objektiviteten. Denne modifikation er afgørende, for videnskabelighed består ikke mindst i den bevidste refleksion og den stadige, kritiske diskussion af grænserne for erkendelsen og graden af dens sikkerhed. En anden følge er, at narrative kategorier som person, handling og tid må udvides, hvis de skal bringes i meningsfuld relation til moderne historisk skrivning f.eks. fra den strukturalistiske Annales-skole. I forhold til biografien betyder det f.eks. ikke alene, at strukturelle forhold af social eller psykologisk art spiller en »rolle«, men også, at det uforståelige, det modsætningsfyldte og det uforklarlige, der er i ethvert menneskeliv, har sin selvfulgelige plads i fortællingen.

For Ricoeur er det imidlertid en afgørende pointe, at den historiske litteraturs forklaringskraft afhænger af de ofte skjulte og indirekte bånd, der knytter historie og fortælling sammen.¹⁸ Af denne definition fremgår, at man altid fortæller historier, når man skriver historie. Det narrative element er nærværende, også når det gøres dårligt, ligesom en dårlig vits stadig er en vits, selv om man ikke griner. Til disse generelle betragtninger om narrativitet vil jeg føje nogle iagttagelser med særlig relevans for den biografiske genre.

For det første kan det narrative element, altså det at man opfatter en persons livshistorie som en bestemt slags historie, fungere heuristisk på linje

med alle andre former for heuristisk inspiration, f.eks. fra teorier. Ud fra en bestemt helhedsforståelse – in casu en bestemt fortælling – går man med skærpede øjne til sine kilder og får måske, måske ikke, øje på materiale, der understøtter eller modificerer helhedsstolkningen.

For det andet: I nytestamentelig eksegesi taler man gerne om, at der altid er mere i fortællingen end i udlægningen. Teologerne tænker først og fremmest på Jesu lignelser, men iagttagelsen har almen gyldighed. Mere abstrakt udtrykt kan man tale om den narrative forms betydningsoverskud eller blot konstatere, at helheden i et kunstværk altid er mere end summen af delene. Dette har særlig relevans for biografier, eftersom enhver skildring af et menneske vil støde på det problem, at de ord, man finder, ikke rigtig fanger menneskets mysterium ind, de er for grove og unuancerede, eller også er de for præcise og snævre eller på anden måde utilstrækkelige. Her kan det hjælpe at gå et niveau op og benytte de muligheder, der ligger i fortællingens litterære virkemidler. For som den store franske historiker Marc Bloch sagde – om historieskrivning i almindelighed og ikke kun om biografier: *»Menneskelige handlinger er i deres væsen meget nuancerede fænomener, som man kun i begrænset grad kan beskrive matematisk. For ret at oversætte og derefter ret at analysere dem (for forstår man nogensinde fuldstændig det, man ikke kan udtrykke?) er det nødvendigt med stor sproglig præcision og et nøje afstemt toneleje. Der hvor man ikke kan beregne, må man antyde«*.¹⁹

For det tredje: Den narrative form tager læserens rolle alvorlig, fordi det er evident, at læserens aktive tilegnelse er tekstens fuldendelse. Når man fortæller en historie, ligger man kun sjældent under for illusionen om kommunikation som »filoverførsel«, som

om forfatterens erkendelse kunne kopieres direkte over i læserens hjernevindinger. Den narrative form respekterer med andre ord, at læsningen, receptionen, er en aktiv, kreativ proces, der på trods af alle risici for misforståelser og fordrejninger grundlæggende set er tekstens fuldendelse i læserens egen forståelseshorizont.²⁰ Jeg har selv erfaret, at læserne af min Griffenfeld-biografi hver på deres måde så at sige har forlænget de linjer, jeg havde lagt i min skildring, og på den måde skabt sig deres egen Griffenfeld. Jeg føler imidlertid ikke, at mine læsere har misforstået mig – og heller ikke Griffenfeld. De har med en let og ikke helt loyal omskrivning af Arups tidligere anførte citat blot digtet videre på grundlag af min tolkning, over hele min tolkning, ikke imod den, men dog ud over den – og dertil er de i deres gode ret.

Noter:

Debatindlægget er en bearbejdet udgave af et oplæg holdt på seminaret Liv eller død over biografien? den 17-18. maj 2001 på Diakonissestiftelsen i København, arrangeret med støtte fra forskningsrådene af Thomas Söderqvist og Signe Lindskov Hansen, Afdeling for Medicinhistorie, Københavns Universitet.

1. Niels Thomsen: Historien om frk. Zahle – er det historie?, Historisk Tidsskrift, 1992, s. 353-358, og Biografiens nye bølge – en skæv sø?, Historisk Tidsskrift, 1997, s. 414-429.
2. Jf. de i note 1 nævnte bidrag af Niels Thomsen suppleret med følgende udvalg: Grethe Jensen: Politisk biografi, Historisk Tidsskrift, 1991, s. 76-91; Grethe Jensen: Den danske historiske biografi efter 1970, Mangfoldighedens pris. Dansk faghistorie – en status. Den jyske historiker, 75-76 (1997), s. 94-111; Bernard Eric Jensen og Anne Birgitte Richard: Livet fortalt, Roskilde 1999; Sidsel Eriksen: Biografi som lakmus-papir. Overvejelser omkring den social-historiske biografi, Historisk Tidsskrift, 1996, s. 160-183; Sune Åkerman, Ronny Ambjörnsson og Pär Ringby (red.): Att skriva människan, Stockholm 1997; samt de-

- batektionen om Thomas Söderqvists biografiske Jerne-disputats i *Personalhistorisk Tidsskrift* 119 (1999), s. 247-307. Som supplement til debatten i *Personalhistorisk Tidsskrift* kan man læse Jan Pedersens og Thomas Söderqvists meningsudveksling om samme emne i *Historisk Tidsskrift* 1999, s. 480-498.
3. I dansk sammenhæng f.eks. Hans Hauge: *Historiens vendinger – sproglige, litterære, pragmatiske, Findes historien – virkelig?* *Den jyske historiker*, 50 (1990), s. 9-27; genoptrykt i let bearbejdet form i Hans Hauge: *Den litterære vending. Dekonstruktiv videnskabsteori*, Århus 1995, s. 40-55. For en kritisk oversigt med gode henvisninger se Perez Zagorin: *History, the Referent, and Narrative: Reflections on Postmodernism Now*, *History and Theory*, 38 (1999), s. 1-24 (og efterfølgende replik af Keith Jenkins og duplik af Zagorin i *History and Theory*, 39 (2000), s. 181-209).
 4. Sebastian Olden-Jørgensen: *Kun navnet er tilbage – en biografi om Peter Griffenfeld*, København 1999; *Sebastian Olden-Jørgensen: Griffenfeld igen – et essay*, *Personalhistorisk Tidsskrift*, 2000, s. 1-13.
 5. Sebastian Olden-Jørgensen: *Peter Griffenfeld og brødrene Resen. En historie om klientelisme og lidt om Atlas Danicus*, i: Claus Bjørn og Benedicte Fonnesbech-Wulff (red.): *Mark og menneske. Studier i Danmarks historie 1500-1800. Tilegnet Karl-Erik Frandsen, Ebeltoft 2000*, s. 171-180.
 6. Aristoteles: *Poetik*, kap. 9.
 7. Jf. f.eks. følgende indledende ord til afsnittet »Grupperingen af fakta« i den positivistiske historievidenskabs »bibel«, Ch.-V. Langlois & Ch. Seignobos: *Introduction aux études historiques*, Paris 1898, s. 200: »Det første krav, der stilles til historikeren, når han står over for de historiske faktas kaos, er at begrænse sit forskningsfelt. Hvilke fakta i universalhistoriens ocean skal han udvælge? – Derefter må han i mængden af udvalgte fakta opstille grupper og udstikke underafdelinger. – Til sidst skal han i hver underafdeling ordne faktaene et efter et. Derfor bør enhver historisk konstruktion begynde med at finde et princip til at prøve, inddele og ordne faktaene.«
 8. *Historisk Tidsskrift*, 8. rk. V (1914), s. 107-108 (i en anmeldelse af Vilhelm Grønbech: *Religionsskiftet i Norden*, Kbh. 1913).
 9. Hayden White: *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*, Baltimore 1973. Blandt epigonerne kan nævnes Keith Jenkins, hvis *Why History? Ethics and postmodernity*, London & New York 1999, kan fungere som en introduktion til den historiske postmodernisme i vulgær- eller degenerationsfasen (jf. også Robert Anchors anmeldelse af Jenkins' bog i *History and Theory*, 40 (2001), s. 104-116 og de i note 3 nævnte titler).
 10. G.M. Trevelyan: *Clio, A Muse*, citeret efter Fritz Stern (red.): *The Varieties of History. From Voltaire to the Present*, 2. udg. London 1970, s. 230.
 11. Jf. Lawrence Stone: *The Revival of Narrative: Reflections on a New Old History, Past and Present* 85 s. 3-24 (1979). På trods af en lovende titel, er der ikke meget at hente i Thomas Høvsgaard: *Fysikmisundelse. Den narrative histories genkomst*, *Historisk tidsskrift*, 1999, s. 138-145. Jf. også Palle O. Christiansen: *Kulturhistorie som opposition. Træk af forskellige fagtraditioner*, Kbh. 2000, s. 212-215.
 12. Jf. den i note 3 anførte litteratur suppleret med følgende antologi: Victoria E. Bonnell og Lynn Hunt (red.): *Beyond the Cultural Turn. New Directions in the Study of Society and Culture*, Berkeley 1999, særligt redaktørens indledning (s. 1-32, specielt s. 17-20) og Karen Haltunens bidrag *Cultural History and the Challenge of Narrativity* (s. 165-181). Seneste bidrag på dansk er Dorthe Gert Simonsen: *Tegn og iagttagelse. At læse Erslev efter »den sproglige vending«*, *Historisk Tidsskrift*, 2001, s. 146-180.
 13. Spørgsmålet, om fortællinger er rene konstruktioner, der presses ned over den principielt usammenhængende og meningsløse virkelighed, eller om ikke kun vores fremstilling af virkeligheden, men også den enkeltes og fællesskabernes liv og virke er organiseret og organiserer sig i form af narrative strukturer, skal ikke tages op her, men er behandlet i: David Carr: *Time, Narrative, and History*, Bloomington 1991.
 14. Kristian Erslev: *Historieskrivning. Grundlinier til nogle Kapitler af Historiens Theori*, Kbh. 1911; genoptrykt i Kr. Erslev: *Historiske Afhandlinger*, Kbh. 1937, II, s. 220-265 og i *Om historieskrivning og historieforskning. Afhandlinger af Kr. Erslev og Povl Bagge*, Kbh. 1978.
 15. Hayden White: *The Historical Text as Literary Artifact*, Hayden White: *Tropics of Discourse. Essays in Cultural Criticism*, Baltimore 1978, s. 81-99, citat s. 82.
 16. Et dansk forsøg på en analyse, der indrager det narrative, det analytiske og det politiske, men ikke det kildekritiske niveau: Jan Pedersen: *Historiens form. En sammenligning af tre versioner af Danmarks økonomiske og sociale historie ca. 1750-1810*, *Fortid og Nutid*, 1998, s. 181-218
 17. Stone (note 11), s. 3-4. Jf. også Zagorin (note 3), s. 14-22. Der findes en omfattende angelsaksisk diskussion af narrativitet og histo-

rie, som man kan stifte bekendtskab med i følgende antologier: R.H. Canary og H. Kozicki (red.): *The Writing of History. Literary Form and Historical Understanding*, Madison 1978; William Dray: *On History and Philosophers of History*, Leiden 1989; Hayden White: *The Content of the Form. Narrative Discourse and Historical Representation*, Baltimore 1987.

18. Paul Ricoeur: *Temps et Recit*, I-III, Paris 1991, specielt I, s. 125-135, 311-322.
19. Marc Bloch: *Apologie pour l'histoire ou métier d'historien*, Paris 1949, s. 4.
20. Paul Ricoeur, bd. I, s. 136-162; bd. II, s. 284-328; jf. også Hans-Georg Gadamer: *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, I-II, Tübingen 1990, I, s. 307-316.